

ŠKOLNÍ KNIHOVNY DNES, A JAK NA TO?

*Ludmila Čumplová, Národní pedagogická knihovna Komenského – ÚIV
Praha*

Změny ve vyučovacím procesu, rámcové vzdělávací programy a jejich aplikace na konkrétní podmínky škol, především příprava školních vzdělávacích programů, vyžadují změny v práci učitelů, mění roli učitele od „vševěda“ na průvodce žáka vzděláním a kladou nové požadavky na informační zabezpečení vyučovacího procesu. Škola se otevírá skutečnému světu a v souvislosti s tím by se měla změnit i role školní knihovny, ze sbírky knih převážně zabezpečující společnou četbu žáka, na centrum zabezpečující informace pro vyučování.

Školní knihovna jako studijní a informační centrum školy by se měla stát informačním zázemím školy a zprostředkovávat učitelům i žákům jak klasické dokumenty, které ve školních knihovnách jsou (knihy a časopisy), tak informace v elektronické podobě, které lze získat prostřednictvím internetu, napomáhat k získání čtenářské i informační gramotnosti žáků, vytvářet podmínky k návykům soustavného sebevzdělávání. Tyto činnosti však nemůže zajistit ani nejdokonaleji vybavená knihovna bez odborného pracovníka s knihovnickým a pedagogickým vzděláním – knihovníka

1. Legislativa.

Školní knihovny mají u nás dlouhou tradici. Knihovny na národních a středních školách zaváděl již Organizační nástin z roku 1849, knihovny učitelské vznikaly podle § 43 říšského zákona o školách obecných z roku 1869, žákovské knihovny výnosem z roku 1871. Žákovské knihovny byly jedinými knihovnami, které shromažďovaly knihy určené dětem. Tyto knihovny obsahovaly „knihy levné a hodnotné, pokud možno ve více výtiscích, aby se jich mohlo vhodně použít při četbě mimočítankové“.

V období 1. republiky shromažďovaly školní žákovské knihovny jak beletrii, tak naučnou literaturu, učitelské (profesorské) knihovny obsahovaly knihy potřebné pro další odborné vzdělávání pedagogů.

Zákon o jednotné soustavě knihoven č. 53/1959 Sb. ze dne 9. července 1959 (knihovnický zákon) pojal školní knihovny jako jednu ze sítí knihoven, kterou metodicky vedla Státní pedagogická knihovna Komenského v Praze. Tento úkol jí ukládal již statut státních vědeckých knihoven z roku

1954. Směrnice pro činnost školních knihoven č.j. 38566/63 ze dne 27. prosince 1963 určovala zásady pro činnost školních knihoven. Na každé škole měla být žákovská knihovna, která shromažďovala především beletrii pro žáky a učitelská knihovna, shromažďující odbornou literaturu pro učitele. Obě knihovny byly oddělené a každou vedl jeden učitel. Platnost této směrnice byla zrušena v roce 1967.

Již od poloviny šedesátých let se ve školních knihovnách začínají objevovat nové názory na úkoly a funkce školních knihoven. Tyto názory vycházely z poznáních nedostatků oblasti vzdělávání. Průkopnicí práce s informacemi ve školní knihovně byla Miloslava Filipová a její knihovna v Belojanisově ulici v Praze 5. Jedním z předpokladů úspěchu této koncepce byla profesionalizace funkce knihovníka školní knihovny. Do širšího povědomí se koncepce práce s informacemi dostala v 70. letech, objevila se i v instrukci MŠ ČSR z roku 1979, ale protože učitelé nebyli k tomuto způsobu vyučování vedeni již na pedagogických fakultách, zbylo z těchto snah jen několik titulů knih vydaných většinou oborovým informačním střediskem PedF UK.

V návaznosti na knihovnický zákon se na školní knihovny vztahovaly tyto legislativní předpisy:

- **Instrukce ministerstva školství České socialistické republiky ze dne 16. července 1979 č.j. 21 240/79-24 o školních knihovnách** vycházela z platné legislativy a přinesla jednotný a na svou dobu moderní pohled na školní knihovny. Zaměřila se na definování školní knihovny a jejích úkolů, řízení školní knihovny, personální zajištění činnosti ŠK, povinnosti a kompetence vedoucího ŠK, finanční zabezpečení knihovny a odměňování za vedení ŠK a metodické řízení ŠK.
- **Výklad k instrukci** ministerstva školství ČSR o školních knihovnách č.j. 21 240/79-24 o školních knihovnách ze dne 16. července 1979, který stanovil poslání školních knihoven a přinesl možnost zřídit v odůvodněných případech pro více škol jednu školní knihovnu s profesionálním knihovníkem a částečně nebo úplně uvolněným pedagogem. Doporučoval procentuální obsah naučné literatury a beletrie v knihovním fondu mateřské, základní i střední školy, uváděl i doporučenou částku na nákup knih (10,- Kč na žáka a 60,- Kč na každého pedagogického pracovníka ročně) a zdroj pro její čerpání. Jako další zdroj pro budování knihovních fondů ŠK uváděl ústřední nákup knih pro školní knihovny, kdy z rozpočtu ministerstva byly vybrané knihy zasílané přímo na školy.
- V oblasti personálního zajištění školních knihoven bylo doporučeno, aby si učitelé, vedoucí školní knihovny, doplnili své pedagogické a odborné vzdělání o kvalifikaci z oboru knihovnictví. Toto vzdělávání za-

jišťoval Ústřední ústav pro vzdělávání pedagogických pracovníků a kabinety pro práci s knihou a péči o školní knihovny pedagogických ústavů.

- Metodickým řízením byl pověřen Ústav školských informací, který byl odvětvovým informačním střediskem v gesci „výchova, vzdělávání, školství“ a školním knihovnám dále metodicky i odborně pomáhaly kabinety pro práci s knihou krajských pedagogických ústavů, okresních pedagogických středisek a po dohodě také veřejné knihovny.
- **Vyhláška MŠK o evidenci knihoven jednotné soustavy, meziknihovní výpůjční službě a o přednostním právu knihoven při získávání literatury, časopisů a jiných sbírkových materiálů MŠK, č.j. 51/63 Sb.** Vyhláška určovala knihovnám povinnost evidovat se v rámci okresu, vést evidenci počtu čtenářů a výpůjček, provádět meziknihovní výpůjční službu, dále zaručovala knihovnám přednostní právo na nákup knih, časopisů a jiných sbírkových materiálů a určovala dodavatelům knih a časopisů povinnost toto právo zajistit.
- **Směrnice ministerstva kultury ČSR ze dne 8. 7. 1969 o evidenci a revizi knihovních fondů v knihovnách jednotné soustavy – Věstník MK, roč. 1969, s. 105.** Směrnice vycházela z toho, že knihovní fond je z hlediska finančního tzv. „jiný majetek“, neplatí zde hmotná odpovědnost a povinnost každoroční inventarizace.. Určovala zásady vedení knihovny, tj. evidenci knihovního fondu, provádění revize knihovního fondu a její termíny, nakládání s vyřazenými knihovními jednotkami.
- **Instrukce ministerstva školství ČSR ze dne 5. srpna 1981 č.j. 8690/81-211 o zřizování základních informačních středisek soustavy vědeckých technických a ekonomických informací na středních odborných školách** dávala možnost středním odborným školám zřídit nejnižší článek soustavy VTEI – základní informační středisko (školní knihovna pak byla jeho součástí). Oba typy střediska – základní i zpracovatelský – zaměřovaly svou činnost především na získávání a šíření informací potřebných pro rozvoj studijních oborů vyučovaných na škole. Směrnice usměrňovala metodické řízení středisek, jejich fungování i odměňování pracovníků.

Počátkem 90. let byla zrušena síť metodických pracovišť ve školství a celá soustava metodické pomoci školním knihovnám se rozpadla. Odborné pedagogické knihovny zrušených pracovišť připadly na řadě míst nově zřízené Službě škole, někde se relativně osamostatnily a přijaly starý název Okresní učitelská knihovna, na řadě míst byly zrušeny. Na některých školách se školní knihovny likvidovaly, myšlenka informační výchovy jako vyučovací metody se dále neprosazovala. Jako poslední bylo zrušeno v roce

1994 metodické pracoviště v SPKK, které již stejně jako jediné pracoviště pro tisíce školních knihoven mělo omezené možnosti působení.“

Protože přestaly platit všechny dříve platné předpisy, které určovaly jak má školní knihovna vypadat, je dnes jen na vůli ředitele školy, zda a jaká školní knihovna ve škole bude. Tato libovůle se týká i tzv. knihovnické techniky, tedy způsobu evidence knihovního fondu (přírůstkový seznam, ve kterém se knihy podle daných pravidel evidují a který je zároveň dokladem o finančním majetku školy), pravidel pro zpracování dokumentů (knih, časopisů, elektronických dokumentů), vedení katalogů, které mají informovat o knihovním fondu a pomoci při vyhledání dokumentu z různých hledisek. Jednoznačně jsou tyto záležitosti řešeny pouze u těch knihoven, které si koupily některý z automatizovaných knihovních systémů (AKS), který dodržuje platné standardy. Pro školní knihovny, které nejsou evidovány jako knihovny poskytující veřejné informační služby, neexistují v oblasti knihovnické techniky závazná pravidla.

V devadesátých letech ministerstvo školství zrušilo platnost všech předpisů pro školní knihovny. Pro školní knihovny začalo období „legislativního bezvládí“. V současné době neplatí pro školní knihovny žádné předpisy, kromě obecné legislativy. Činnost těchto knihoven není rezortními předpisy nijak usměrňována, přestože se na ně předpisy pro knihovny poskytující veřejné informační služby nevztahují. O školních knihovnách se zmiňují pouze dva legislativní dokumenty, které zařazují školní knihovnu mezi školská účelová zařízení. **Zákon 561/2004 Sb. (školský zákon)** v §120 a **Vyhláška MŠMT o školských výchovných a ubytovacích zařízeních a školských účelových zařízeních č. 108/2005**. Tyto vyhláška věnuje školním knihovnám jedinou větu: „*Školní knihovna poskytuje odborné, studijně pracovní, knihovnické a informační služby pro děti, žáky, studenty, popřípadě pedagogické pracovníky škol a školských zařízení*“. Jak má školní knihovna vypadat a jaké úkoly má plnit, není dále nikde řečeno.

Současný knihovní zákon – **Zákon ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb** se na školní knihovny nevztahuje, pokud neposkytují veřejné informační služby a nejsou registrovány na MK ČR.

2. Financování

Školní knihovny jsou financovány z rozpočtu, který dostává škola od zřizovatele. Částka na nákup literatury pro učitele i žáky není stanovena. Podle statistických údajů za školní rok 2005/2006 vychází v průměru cca 11 tis. Kč na jednu knihovnu. Je-li průměrná cena knihy 250 až 300 Kč, lze za tuto částku koupit asi 40 knih. V této částce pak ale nejsou zahrnuty časopisy a další dokumenty, které se do knihoven také kupují.

3. Školní knihovny ve světě

Knihovnictví jako obor a knihovnické služby se od dob vzniku školních knihoven velmi změnily. Ve školních knihovnách se vývoj poskytovaných služeb zastavil zhruba v polovině 20. století. Od té doby však ve službách ostatních knihoven došlo k výraznému pokroku. Od výběru podle seznamu knih se přešlo k volnému výběru knihovního fondu, kdy byly knihy čtenáři volně zpřístupněny v otevřených policích. Knihovnické služby se dále specializovaly a knihovny se v zájmu uspokojování služeb poskytovaných čtenářům propojovaly a rozšířily se meziknihovní služby. Přelomem se stalo zavedení výpočetní techniky do knihoven. Vpád počítačů a internetu do knihoven zcela změnil tradiční pracovní postupy. Změnily se standardy, podle kterých se eviduje a zpracovává knihovní fond. Sdílená katalogizace umožňuje stahovat hotové záznamy zpracované jinou knihovnou, které se doplní evidenčními údaji a urychluje tak zpracování knih. Pro školní knihovny by tato cesta přinesla nejen úsporu času knihovníků, ale také zjednodušila vzdělávání učitelů, kteří vedou školní knihovny.

Jednou z cest, která se uplatňuje u nás i ve světě, je sloučená školní a veřejná knihovna. Je jednou z možností, jak v menších obcích nebo lokalitách bez dostupných knihovnických služeb vyřešit služby školní knihovny. Předpokladem je, aby pracovníkem této sloučené knihovny byl profesionál, který má knihovnické vzdělání. Předností je možnost vícezdrojového financování, z hlediska zřizovatele pak úspory, neboť se jedná o jedny děti, jednoho pracovníka a dvojí funkci. Knihovna funguje dopoledne jako školní knihovna, odpoledne jako veřejná knihovna. Podmínkou je, aby knihovna zajišťovala také knihovnické a informační služby pro pedagogické pracovníky školy.

Mění se také obsahová stránka činnosti školní knihovny. Se vznikem profese knihovník školní knihovny se školní knihovny stávají integrovanou součástí školy, mají funkci odborné učebny pro výuku dovedností práce s informacemi, tedy toho, co nazýváme čtenářskou a informační gramotností.

Funkční školní knihovny plnící funkci informačního centra školy jsou rozšířené především v **USA a Velké Británii a skandinávských zemích**. Žáci těchto zemí se v mezinárodních výzkumech čtenářské gramotnosti umísťují tradičně v horní polovině tabulky. Známý je případ Finska a jeho úspěch v mezinárodním výzkumu PISA. Zatímco středoevropské země zažívaly šok z umístění svých žáků, do Finska jezdili získávat zkušenosti učitelé z evropských i mimoevropských zemí.

Za nejprogresivnější se dnes považuje tzv. anglo-americký model školní knihovny, který se rozvinul v 60. letech 20. století v USA. Školní knihovna je střediskem audiovizuálního vzdělávání s fondem, který tvoří klasické

(knihy, časopisy – včetně přístupů do databázových center) i elektronické informační prameny (audiovizuální a multimediální dokumenty, výukový SW, on-line informační zdroje, odkazy na odborné elektronické konference, stránky internetu, atd.). Je integrální a živou součástí školního vzdělávacího programu, místem, kde skupiny žáků i jednotlivci tvořivě zpracovávají školní projekty, připravují si referáty k probíraným tématům a studují za odborné pomoci knihovníků i učitelů.

V **USA** jsou školní knihovny významnou součástí vzdělávacího programu školy. Na jejich činnosti se podílejí profesionální knihovníci s pedagogickým vzděláním (Teacher-Librarian), kteří se specializují na rozvíjení dovedností žáků a studentů v oblasti čtenářské a informační gramotnosti. Pro pracovníky této speciální profese je vydáván i časopis přinášející informace o technologiích, informačních pramenech, čtenářské a informační gramotnosti, marketingu a managementu školních knihoven.

V **Kanadě** je pojetí školní knihovny obdobné. Knihovník se aktivně zapojuje do rozvíjení čtenářských a studijních aktivit a je chápán jako speciální učitel spolupracující s vyučujícími. Od roku 1977 platí dokumenty pro činnost školních knihoven na základních a středních školách „Resource Services for Canadian Schools“.

Ve **Velké Británii** jsou školní knihovny pojímány jako mediátéky, norma pro školní knihovny základních škol vyšla v roce 1966, pro knihovny středních škol v roce 1972.

Ve **Švédsku** se od roku 1946 v osnovách hovoří o školní knihovně jako centru veškeré školní vzdělávací a výchovné činnosti (educational aid centres). Výchova k práci s informacemi se stala povinnou součástí výuky od roku 1969 a tzv. knihovnické minimum se dostalo do učebnic základní školy. Školní knihovna funguje jako pracovní i klub. O knihovny vedené učitelem pečuje po odborné stránce regionální knihovní středisko, které nakupuje a zpracovává knihy a časopisy pro všechny knihovny v regionu. Plní také funkci regionální pedagogické knihovny.

Francie se vydala cestou budování středisek dokumentace a informací (CDI) především na středních školách. Školní knihovny jsou pojaté jako střediska vědy, které shromažďuje knižní a didaktické materiály, zajišťují všestrannou pomoc při vzdělávání a umožňují žákům individuální rozvoj vědomostí. Na středních školách jsou CDI legislativně zakotvena, na základních školách jsou jen na bázi doporučení. Pracovníci střediska – dokumentátoři – jsou zapojeni do pedagogické činnosti, vedou vzdělávací projekty, organizují informační výchovu.

V **Německu** neexistuje jednotný systém školních knihoven. Ve většině škol sice knihovny jsou, ale jen 10 % jich odpovídá požadavkům na moderní, multimediální, pedagogicky orientovanou knihovnu s místy pro práci

žáků, koutky pro čtení, počítači a digitálním katalogem. Od roku 2000, kdy bylo zastaveno vydávání časopisu Schulbibliothek aktuell, probíhá komunikace v celé spolkové republice přes portál pro školní knihovny *Schul-mediothek.de* a jeho elektronickou konferenci.

V Rakousku byly školní knihovny zřízeny za finanční podpory spolkové vlády a vyvíjejí se v multimediální knihovny.

Státní podpora školních knihoven je také v **Itálii, Belgii a Dánsku**.

Také ve **Slovenské republice** je v posledních několika letech věnována velká pozornost rozvoji školních knihoven. Ministerstvo školstva, mládeže a sportu vydalo v roce 2006 Smernici o činnosti školských knižnic a v letošním roce vyhlašuje již 2. ročník programu pro financování rozvojových projektů školních knihoven. Na projekty programu *Elektronizácia a revitalizácia školských knižnic 2007* věnovalo sumu 10 milionů slovenských korun. O financování svých projektů se uchází cca 550 školních knihoven.

O pozitivních vzdělávacích efektech školních knihoven se hovoří i v mezinárodních srovnávacích studiích. Ve většině států, které byly úspěšné ve výzkumu PISA, je dobrá infrastruktura školních knihoven. Knihovny jsou dobře vybavené a dalekosáhle provázané s výukou.

Knihovníci školních knihoven mají své mezinárodní fórum v rámci IASL – Mezinárodní asociaci školních knihoven <http://www.iasl-online.org/index.htm>. Tato asociace vyhlašuje od roku 1999 každoročně Mezinárodní den školních knihoven, který se koná čtvrté pondělí v říjnu. Smyslem oslav je propagovat školní knihovny, proto se oslava koná vždy pod jiným heslem, které má orientovat akce školních knihoven a škol určitým směrem. Letošní MDŠK se bude konat 22. října pod heslem: Learning: Powered by your school library.

Mezinárodní dokumenty (doporučení mezinárodních organizací)

Školní knihovny jsou celosvětově považovány za důležitého partnera při výchově a vzdělávání dětí a mládeže. Z tohoto důvodu se jejich organizací a činností zabývají i mezinárodní organizace, které se obracejí na odpovědné národní a regionální orgány, aby podpořily myšlenku školních knihoven jako moderních informačních center škol. Ve svých materiálech přinášejí standardy pro budování školních knihoven. Tyto standardy vycházejí ze zkušeností rozvinutých zemí a obsahují doporučení pro prostorové, materiální a personální vybavení školních knihoven i doporučení k obsahové stránce jejich činnosti.

- a. Mezinárodní doporučení UNESCO pro plánování informačních center škol. Materiál UNESCO: Guidelines for Planning and Organization of School Library Centres, Paris: UNESCO, 1979.

- b. Manifest UNESCO a IFLA o školních knihovnách. In: Čtenář, 51, č.9, 1999, s. 261. [online] Dostupný na adrese:
- c. <http://www.unesco.org/webworld/public>
- d. Směrnice IFLA a UNESCO pro školní knihovny. Překlad Jan Vrzáček. 1. Vyd. Brno: MZK, 2003. 36 s. ISBN 80-7051-152-4
- e. Deklarace o školních knihovnách. Programové vyhlásenie IASL o škol-ských knižniciach. [online] Dostupný na adrese:
- f. <http://www.spgk.sk/kniznice/vyhlasenie.rtf>
- g. Amsterodamské vyhlášení o školních knihovnách a informační framot-nosti [online] Dostupné na adrese
- h. <http://www.spgk.sk/kniznice/amsterdam.html>

4. Školní knihovny u nás

Vzdělávací soustava České republiky prochází obdobím zásadních proměn, které se promítají do všech stránek jejího fungování. Změny zasahují insti-tucionální i organizační charakteristiky školy. Mění se cíle vzdělávání i pe-dagogické postupy a prostředky k jejich dosažení. Na neposledním místě stojí proměna vzdělávacích obsahů, která dostává konkrétní výraz v probíhající kurikulární reformě. V této situaci se mění i pohled na funkce některých tradičních nástrojů a institutů školy, mezi něž patří i školní knihovny.

Školní knihovna v současné škole se stává studijním a informačním centrem školy. Je jednou z jejích odborných pracoven vybavenou knihami, časopisy, učebnicemi pro všechny ročníky, kopírkou, počítačem s elektronickým katalogem knihovny a přístupem na internet. Pracovníkem knihovny, která je žákům a učitelům k dispozici po vyučovací dobu i po vy-učování, je nejčastěji učitel, ale stále častěji i profesionální knihovník. Knihovna poskytuje knihovnické a informační služby nejen žákům, ale i učitelům.

Školní knihovny se v moderním pojetí stávají pro účastníky vzdělávací-ho procesu školy zdrojem informací z nejrůznějších zdrojů, nejen knižních. Poskytují učební příležitosti k rozvíjení studijních a informačních kome-pencí žáků i pedagogů. Podporují utváření vztahu uživatelů k celoživotnímu vzdělávání. Jsou prostředím, v němž se vzdělávací působení školy přiroze-ným způsobem rozšiřuje za rámec učebních příležitostí poskytovaných běž-nou výukou. Tím mohou účinně přispívat k naplňování cílů zakotvených v rámcových vzdělávacích programech.

Statistické údaje o školních knihovnách se po delší odmlce začaly zjiš-ťovat od roku 1996 v tříletých intervalech, od školního roku 2004/2005 se zjiš-ťují každoročně. Výběr statistických údajů, které uvádíme v tabulce za-hrnuje pouze ty knihovny, které odeslaly statistický výkaz.

Problémem získaných statistických údajů je metodika a výklad základních pojmů. Při sběru dat se na pracovnice Ústavu pro informace ve vzdělávání řada ředitelů a pracovníků škol obrací s dotazy typu: **co se považuje za školní knihovnu**, jedná se jen o evidované knihy - od jakého počtu titulů?; - zahrnuje se i odborná literatura jen pro potřebu učitelů?; - knihy v odborných kabinetech/ve skříní ve sborovně (které si učitelé nosí do výuky, rozdají žákům, po hodině je opět vrací - výpůjčky se neevidují)?; - knihy volně přístupné žákům ve třídách?; - technická knihovna pro učitele odborných předmětů, odborné publikace a časopisy, které mají vyučující u sebe a přehled vede „příslušný“ vedoucí?; - učebnice ve skladu učebnic na kartách?; - knihy sloužící jen pro potřebu ve škole?; - malá příruční knihovna?; - knihy pro doplnění výuky v hodinách?

Stejným problémem je **počet knihovních jednotek ve volném výběru**: jedná se o knihovní jednotky určené k výpůjčce domů, nebo je to pouze možnost prohlédnout si je v určené místnosti a vrátit zase zpět?; - jedná se o knihy pro žáky i pedagogy na rozdíl od knih, které jsou určeny jen pro pedagogy?; - jedná se o neevidované knihy?

Rok	Knihovny	Knih.jednotky celkem	Sv. na 1 knihovnu	Přírůstek celkem	Na 1 knih. svazků	Nákup v Kč	AKS
1996	5 728	15 570 107	2 718	590 113	103	nesledováno	371
1999	5 165	15 695 524	3 038	387 350	113	2 413 127 000?	443
2002	4 642	14 743 048	3 176	349 388	75	54 150 409	621
2004/5	4 382	14 421 470	3 291	341 693	78	54 214 570	725
2005/6	4 204	14 359 475	3 415	371 117	88	49 260 302	638

Ze statistických údajů vyplývá, že knihovní fondy školních knihoven nejsou zanedbatelné. Ukazuje se však, že nové literatury se do školních knihoven dostává velice málo. Vzhledem k tomu, že v počtu přírůstků jsou knihy a ostatní dokumenty pro učitele i žáky, lze jednoznačně usoudit, že školní knihovny ještě dlouho nebudou konkurencí pro dětská oddělení veřejných knihoven.

5. Funkce školní knihovny

Má-li školní knihovna plnit funkci, pro kterou je určena, stává se skutečným centrem školy, demokratickým prostorem, ve kterém se setkávají členové školního společenství jako spolupracovníci. Ve školní knihovně není negativně hodnocena neznalost, protože knihovna je tu od toho, aby poskytla potřebnou informaci. Kromě toho se zde žáci učí dovednosti využívat knihovny, pracovat s informačními prameny včetně internetu a jsou cílevědomě vedeni i k etice používání těchto zdrojů. Moderní školní knihovna plní řadu funkcí.

Informační centrum školy (centrum informací a poznatků) – žáci a učitelé zde nacházejí potřebné informace, žáci jsou vedeni k samostatnému vyhledávání potřebných informací, získávání informací z více zdrojů, jejich porovnávání, vyhodnocování a použití k danému účelu (tvorba referátu).

mediální centrum – aby mohla ŠK plnit úlohu informačního centra, musí mít ve svém fondu média - nosiče informací = dokumenty klasické i elektronické. ŠK, která chce plnit svou úlohu v rámci pedagogického zaměření školy, by měla nabízet všechny potřebné druhy dokumentů: knihy, noviny, časopisy, audiovizuální materiály, výukové programy a jako samozřejmost – přístup k internetu.

podpora vyučovacího procesu – předpokladem je dobře vybraný knihovní fond. O školních knihovnách by mělo platit, že není nutné mít mnoho knih, ale dobře vybrané knihy. Pro čtenáře beletrie a zájemce o naučnou literaturu všeho druhu tu jsou dětská oddělení veřejných knihoven, která mají nepochybně širší výběr literatury a navíc zkušené pracovnice, které dokáží poradit i najít vhodnou knihu.

podpora informační gramotnosti - knihovník školní knihovny pomáhá při vyhledávání potřebných informačních materiálů učitelům a vede žáky a studenty k samostatné práci při jejich vyhledávání a práci s nimi. Zároveň vede žáky a studenty k racionálnímu využívání výpočetní techniky (ICT).

podpora čtenářství a čtenářské gramotnosti – knihovník ŠK ve spolupráci s učiteli českého jazyka a literatury připravuje knihy vhodné pro rozvoj čtenářství u dětí, individuálně pracuje s dětmi, které se vymykají průměru. Připravuje a realizuje akce na podporu čtenářství, seznamuje s novinkami beletrie i naučné literatury celé školní společnosti.

komunikační centrum – školní knihovna je místem, kde se setkávají všichni členové školního společenství, kde nejsou žádná témata zakázaná, kde se setkávají všichni nad jediným úkolem: pomoci a povzbudit k dalšímu vzdělávání a hledání odpovědí na otázky.

kultura a kultivace – je samozřejmým úkolem školní knihovny, neboť je součástí školy, jejího programu, který naplňuje svými specifickými funkcemi.

6. Úkoly školních knihoven

Jestliže bychom se na školní knihovnu podívali z pohledu knihovního zákona, je školní knihovna speciální knihovna, jejím úkolem je ukázat žákům co je knihovna a jak se používá, tedy poskytovat všechny služby obvyklé v knihovnách a být prostorem pro učení bez známkování.

Učitelé chápou často školní knihovnu jako výpůjční prostor pro beletrii, který nemá k vyučování žádný podstatný vztah. Školní knihovna se však postupně stává pedagogickým zařízením, které má ve vyučování své místo,

porovnatelné s odbornou učebnou nebo dílnou. Tady probíhá, uskutečňuje se, výuka samostatného studia, práce s novými medií, výuka metod získávání informací, zde se procvičují techniky, které podporují čtenářskou gramotnost žáků.

Vzhledem k tomu, že naše školy jsou připojeny k celosvětové síti internet, měl by v každé školní knihovně být pro žáky nebo studenty alespoň jeden počítač s připojením na internet. Internet není hrozba a konkurence pro knihy a jiné klasické dokumenty. Internet je skutečností, většina studentů nehledá informace v knihovně, ale na internetu. Internet je tedy v moderní školní knihovně jeden z hlavních externích zdrojů informací.

Pokud školní knihovna poskytuje zároveň knihovnické služby veřejnosti, má možnost zaregistrovat se na MK ČR. Evidované knihovny mají několik výhod proti neevidovaným školním knihovnám.

Pro usnadnění a urychlení práce na obou stranách připravilo Ministerstvo kultury stručný a jasný vzor žádosti pro zápis do evidence knihoven, který je k dispozici ke stažení na webových stránkách Ministerstva kultury (<http://www.mkcr.cz/article.php?id=961>).

Národní knihovna ČR ve spolupráci s knihovnami připravila pro menší knihovny příklad zřizovací listiny a vzorový knihovní řád. Oba dokumenty jsou k dispozici ke stažení na http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/01_index.htm. Pro podání návrhu zápisu je třeba splnit několik zásadních formalit: uvést veškeré potřebné údaje dle § 5 odst. 3 knihovního zákona, přiložit nezbytné přílohy (knihovní řád a zřizovací listinu popř. statut, v případě obecních knihoven bez právní subjektivity prohlášení provozovatele o provozování knihovny) a zaslat na Ministerstvo kultury, odbor umění a knihoven, Maltézské nám. 1, 118 11 Praha 1. Návrh zápisu do evidence knihoven se podává písemně, poštou, nikoliv prostřednictvím e-mailu.

7. Projekt Centrum pro školní knihovny

Stav školních knihoven na základních a středních školách je velmi různorodý. Školní knihovnou je řada knih ve skříni v kabinetě stejně jako samostatná místnost vybavená knižními policemi, stolky pro skupinové vyučování a počítačem s připojením na internet, s profesionální knihovnicí, pracující na celý nebo částečný úvazek a poskytující knihovnické služby pět dnů v týdnu.

Potřeba informací se se zaváděním školních vzdělávacích programů zvyšuje a nelze ji uspokojit pouze na základě knižního fondu klasické, i když dobře vybavené školní knihovny. Informace pro žáky, ale především pro učitele se vyskytují ve vnějším prostředí školy a školní knihovna by měla být bránou těchto informací.

Jedním z producentů informací určených pedagogům je i Národní pedagogická knihovna Komenského (NPKK), jejíž hlavní funkcí je poskytovat odborné informace pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. K tomu získává informační prameny, které zpracovává do databází umožňujících snadné vyhledávání potřebných informací.

Databáze knih informuje o odborné literatuře z oblasti pedagogiky a psychologie, ale i o literatuře k jednotlivým vyučovacím předmětům. Speciální databáze literatury pro děti a mládež bude po dokončení obsahovat bibliografické záznamy dětské literatury od konce 18. století do současnosti. Nejnovější informace obsažené v časopisech jsou zpracovány v pedagogické bibliografické databázi, která je budována od roku 1990 a má téměř 100 tisíc záznamů. Do databáze je excerpováno 240 titulů našich a zahraničních časopisů. V současné době je testováno její využití na základě typových rešerš pro vyučující jednotlivých předmětů. Záznamy v této databázi jsou anotované a prostřednictvím elektronické Pedagogické knihovny (e-PK) mohou učitelé získat plný text článku.

Naším cílem bylo vytvořit podmínky pro přeměnu školních knihoven na studijní a informační centra školy, která by získávala a zprostředkovávala potřebné informace stejnou měrou pro žáky i pro učitele, jejich začlenění do školních vzdělávacích programů a jako vedlejší cíl i prohloubení informační gramotnosti učitelů.

Protože vybudování školní knihovny je práce odborná a ve školních knihovnách pracují převážně učitelé, rozhodli jsme se pomoci školám, které chtějí vybudovat moderní školní knihovnu. Klasická cesta metodických center v současné době nepřipadá v úvahu (především z finančních důvodů). Ale na úrovni regionů mohou pomoci veřejné knihovny v rámci svých regionálních funkcí.

Vzhledem k tomu, že školní knihovny mají jiné úkoly, než knihovny veřejné, je třeba vytvořit centrum, ve kterém by se soustředily informace potřebné pro práci školních knihoven jako studijních a informačních center škol, ze kterého by mohli čerpat informace jak ředitelé škol a učitelé, tak i knihovníci, kteří chtějí školní knihovně pomoci. Protože školy i veřejné knihovny jsou připojena na internet, rozhodli jsme se využít tohoto prostředí a předložili jsme na MŠMT projekt Centrum pro školní knihovny.

Cílem projektu bylo vytvořit portál pro školní knihovny, který by obsahoval všechny informace potřebné k vybudování moderní školní knihovny. Součástí těchto stránek jsou navíc informace o nové literatuře pro učitele (novinky knižní odborné literatury, tematické rešerše z časopisů, informace o dětské literatuře a nových dětských knihách). Na tyto informace navazují služby elektronické Pedagogické knihovny (e-PK) jejímž prostřednictvím je

možno získat rešerši, kopii plného textu článku bez nutnosti navštívit jakoukoliv knihovnu. Pozornost je věnována i rozvoji čtenářství.

Důležitou součástí portálu je komunikace s uživateli. Pro zodpovídání otázek slouží diskusní fórum a pro kontakty mezi knihovníky školních knihoven je připravena elektronická konference. Portál je dostupný na adrese www.npkk.cz/csk

8. Konference Postavení a funkce školní knihovny v dnešní škole

Dne 29. 5. 2007 se v prostorách MŠMT, pod záštitou náměstkyně ministryně Ing. Evy Bartoňové, konala konference **Postavení a funkce školní knihovny v dnešní škole**. Konferenci pořádal Ústav pro informace ve vzdělávání a jeho divize Národní pedagogická knihovna. Sešli se na ní pedagogičtí pracovníci – učitelé a ředitelé základních a středních škol z celé republiky.

Na konferenci zazněly příspěvky odborníků z oblasti pedagogiky a školství, ředitelů škol i knihovníků školních knihoven. Příspěvky se zabývaly postavením a funkcí školních knihoven, jejich vývojovými trendy a přínosem pro vzdělávací působení školy. Tématem byl mimo jiné význam školních knihoven pro plnění cílů rámcových a školních vzdělávacích programů, zvláště pak jejich podíl na zvyšování čtenářské a informační gramotnosti žáků a studentů.

V příspěvech bylo připomenuto, že důležitost školních knihoven potvrzuje i **Manifest UNESCO a IFLA**¹ (2000), který je určen odpovědným národním a regionálním orgánům a doporučuje budovat moderní školní knihovny, které podporují vzdělání potřebné pro úspěšné působení v současné společnosti, založené na stále rozsáhlejších informacích a znalostech. V tomto smyslu se nesla i diskuse k předneseným příspěvkům.

Konference dospěla k následujícím závěrům:

1. Účastníci konference se shodli, že moderní školní knihovna je důležitou součástí školy. Významně se podílí na realizaci cílů rámcových a školních vzdělávacích programů, zvláště na zvyšování čtenářské a informační gramotnosti žáků. Podporuje informační gramotnost pedagogických pracovníků školy a podílí se na saturaci jejich informačních potřeb.
2. Účastníci konference doporučují, aby pořadatel, Ústav pro informace ve vzdělávání, předložil Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy dokument o školních knihovnách, v němž budou zařazeny závěry konfe-

¹ International Federation of Library Associations and Institutions (Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí)

rence a předložen návrh na vytvoření podmínek pro naplnění funkce a pro rozvoj školních knihoven v České republice

3. Účastníci konference doporučují, aby Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy zvažilo vyhlášení speciálních programů na podporu rozvoje školních knihoven, ve kterém by se školy mohly ucházet o finanční podporu projektů modernizace školní knihovny.
4. Účastníci konference doporučují, aby pedagogickým i nepedagogickým pracovníkům škol, kteří vedou školní knihovny, byly v rámci jejich dalšího vzdělávání vytvořeny podmínky pro doplnění vzdělání a dovedností potřebných pro vedení školní knihovny. Navrhujeme, aby organizační stránku vzdělávání (knihovnické minimum) zajišťovaly vzdělávací instituce resortu školství a odbornými garanty obsahové stránky byly krajské knihovny jako koordinační a vzdělávací centra v krajích.
5. Účastníci konference doporučují, aby na pedagogických fakultách a fakultách připravujících učitele byla do didaktické přípravy budoucích učitelů zařazena práce s informacemi a využívání školní knihovny jako studijního a informačního centra školy.
6. Účastníci konference doporučují, aby pořadatelé konference iniciovali připojení ČR k Mezinárodnímu dni školních knihoven, který je každoročně vyhlašován Mezinárodní asociací školních knihoven (IASL) a který letos připadá na 22. říjen.

9. Závěr

Dobře fungující školní knihovna, ať na základní nebo na střední škole, je ve své podstatě nezastupitelná součást školy. Prostírá se na pomezí školy a života, vyučování a volného času. Aby byla její činnost plně využita, měla by být zapracovaná do školního vzdělávacího programu. Školní knihovnu netvoří jen její fondy, hlavní funkcí je vytváření dovedností vedoucích k využívání informačních zdrojů, motivace k vědomí informačních potřeb a hledání cesty k jejich uspokojení. Cílem knihovnických a informačních služeb školní knihovny je poskytování služeb stejnou měrou učitelům i žákům. Nedílnou součástí práce knihovníka školní knihovny či studijního a informačního centra školy je pedagogická a didaktická činnost zaměřená především na výchovu všech uživatelů k práci s informacemi, rozvoj čtenářské i informační gramotnosti, pomoc učitelům při přípravě na vyučování a soustavné vytváření základů k celoživotnímu učení.

To, že tyto myšlenky jsou stále živé a ve školách získávají další příznivce, je také zásluhou Moravské zemské knihovny, která od roku 2003 pořádá pravidelně konference Informační gramotnost. Ve sbornících z této konference najdou školy řadu příkladů ze škol s dobře fungující školní knihovnou.

Portál Centrum pro školní knihovny je dalším kamínkem do mozaiky pomoci školním knihovnám. Od září by se měla opět rozběhnout činnost Klubu školních knihoven. Bez pomoci veřejných knihoven se zatím školní knihovny neobejdou. Profesionalizace funkce knihovníka školní knihovny je zatím pro většinu vzdáleným a někdy i nereálným cílem. Úkolem, se kterým by veřejné knihovny mohly současným školním knihovnám pomoci, je vytvoření optimálního fondu odpovídajícího potřebám konkrétní školy, zavádění automatizovaných knihovnických systémů do školních knihoven, které usnadní zpracování knihovního fondu stahováním hotových záznamů a rozvoj spolupráce se školami při rozvíjení a zkvalitňování čtenářské gramotnosti.

Pracovnice dětských oddělení veřejných knihoven mají spoustu dobrých nápadů a zkušeností s rozvíjením čtenářství a čtenářských zájmů dětských čtenářů. V tom je jejich činnost nezastupitelná. Školní knihovně mohou pomoci s vytvořením fondu, na kterém děti získají základní dovednosti pro samostatné vzdělávání, ve školní knihovně budou mít usnadněný přechod do veřejné knihovny.